

مجله سیاست دفاعی

شماره ۳۸ و ۳۹، بهار و تابستان ۸۱

بررسی علل شکل‌گیری و تداوم بحران افغانستان و تأثیر آن بر امنیت ملی

نگارش: سلیمان ابید

استاد راهنما: دکتر حمیدرضا اخوان مفرد

بحران افغانستان به دلیل تأثیراتی که بر محیط منطقه‌ای و بین‌المللی برجای گذاشته از مهمترین وقایع نیمه دوم قرن بیستم به شمار می‌آید. پس از حوادث یازده سپتامبر و حملات نظامی ایالات متحده آمریکا و متحدانش به افغانستان و متعاقب آن سقوط طالبان، بحران افغانستان وارد مرحله تازه‌ای شده است. بی‌تردید در مقطع کنونی و آینده نیز اثرات و پیامدهای وقایع و حوادث افغانستان هم برای منطقه و هم جهان قابل توجه خواهد بود.

وجود مرزهای مشترک طولانی و تأثیر قطعی بحران افغانستان بر امنیت ملی ایران، شناخت بحران افغانستان و بررسی و تحلیل علل شکل‌گیری و تداوم آن را برای دستگاه‌های سیاستگذاری جمهوری اسلامی ایران به صورت یک ضرورت غیرقابل انکار درآورده است. نگارنده پایان‌نامه حاضر ضمن بررسی علل شکل‌گیری بحران افغانستان، تأثیر آن را بر امنیت ملی ایران مورد مطالعه همه‌جانبه قرار داده است. این اثر در تبیین صحیح و درست بحران افغانستان نقش مهمی را می‌تواند ایفا نماید.

سؤال اصلی که پژوهشگر در صدد پاسخگویی به آن بوده این‌گونه طرح شده است: «چه علل و عواملی باعث شکل‌گیری و استمرار بحران افغانستان شده است و بحران

افغانستان چه تأثیری بر امنیت ملی ایران دارد؟»

فرضیاتی که پژوهشگر برای این پژوهش مطرح کرده بشرح ذیل می‌باشد:

الف: قوم‌گرایی، قدرتهای منطقه‌ای و قدرتهای بزرگ نقش مؤثری در شکل‌گیری و استمرار بحران افغانستان دارند.

ب: این بحران تأثیرات سیاسی، فرهنگی و نظامی و اقتصادی بر امنیت ملی ایران دارد.

محدوده زمانی مطالعه این پژوهش فاصله سالهای ۱۳۵۷ تا مقطع حکومت طالبان را دربرمی‌گیرد. در مرحله اول دوران حکومت کمونیستها و دوره اشغال شوروی، در مرحله دوم سقوط رژیم کمونیستی و دوره حکومت مجاهدین و در مرحله سوم ظهور طالبان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

در این پژوهش عوامل شکل‌گیری بحران افغانستان از قبیل عوامل قومی، مذهبی، نقش قدرتهای بزرگ و قدرتهای منطقه‌ای بررسی شده و عوامل تأثیرگذار این بحران بر امنیت ملی ایران مانند متغیرهای امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و همچنین مسائل و موضوعاتی مانند قاچاق مواد مخدر، قاچاق اسلحه، بحران پناهندگی و اختلافات مرزی به بحث و بررسی گذاشته شده است.

این پژوهش از نظر سازماندهی در یک مقدمه و ۵ فصل تدوین شده است.

فصل اول پژوهش به "تاریخ پیشینه افغانستان" اختصاص یافته است. در این فصل وضعیت جغرافیایی، ترکیب جمعیت و مقاطع تاریخ افغانستان از ظهور اسلام تا مقطع حاضر مورد بررسی قرار گرفته است. در بررسی مقاطع تاریخ افغانستان دوره‌های حکومتی گذشته با بیان ویژگیها، اقدامات و سیاست داخلی و خارجی آنها تشریح شده است. در بخشهای پایانی این فصل، دوره حکومت مجاهدین پس از فروپاشی آخرین حکومت کمونیستی بررسی شده و دلایل شکست مجاهدین و جنگهای داخلی ناشی از اختلافات میان گروههای جهادی عنوان شده است. در پایان، دلایل و زمینه‌های داخلی و خارجی ظهور طالبان در صحنه سیاسی، نظامی افغانستان، اندیشه‌های سیاسی عقیدتی، دیدگاهها و رفتار آنها با دیگر اقوام و مذاهب افغانستان و مشکلات اداره حکومت توسط طالبان بیان شده است.

فصل دوم تحت عنوان "قوم‌گرایی و تأثیر آن در شکل‌گیری و تداوم بحران افغانستان" تعاریف مربوط به قوم‌گرایی، نظریه‌های عمده مربوط به مقوله ناسیونالیسم و بسیج

قومی، علل و عوامل بسیج قومی، خصوصیات نظامهای سیاسی قومی - عشیره‌ای، و ویژگیهای مشترک نظامهای قبیله‌ای عنوان شده و مورد بررسی قرار گرفته است. در این فصل نقش قوم پشتون در ساختار سیاسی و اجتماعی افغانستان، خصوصیات پشتونیزم، ویژگیهای اخلاقی قوم پشتون، قوم‌گرایی یا پشتون‌گرایی حکام افغانستان مورد بحث و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

سیاست قوم‌گرایی در دوران کمونیستها، نقش قوم‌گرایی در میان گروههای جهادی و تأثیر آن بر تداوم بحران افغانستان، سیاست قوم‌گرایی طالبان و تأثیر این سیاست بر تداوم بحران افغانستان از جمله موضوعاتی است که به آنها پرداخته شده است. در قسمت آخر این فصل نقش اقوام دیگر از قبیل تاجیکها، هزاره‌ها، ازبکها، ترکمنها، قرقیزها و بلوچها در ساختار سیاسی و اجتماعی افغانستان به فراخور وزن و اهمیتشان بررسی شده است. **فصل سوم**، نگارنده به ارزیابی نقش قدرتهای بزرگ در بحران افغانستان می‌پردازد. ابتدا نقش شوروی / روسیه در بحران افغانستان بررسی می‌شود. در این بخش محورهای اساسی که مورد بررسی قرار گرفته‌اند عبارت‌اند از:

- موقعیت استراتژیکی افغانستان برای شوروی؛

- تاریخ روابط شوروی و افغانستان در دورهٔ لنین، امان‌الله‌خان، استالین،

خرشچف، برژنف، گورباچف و در دوران حکومتهای کمونیستی افغانستان؛

- علل حمله شوروی به افغانستان و دلایل خروج آن از این کشور؛

- روابط روسیه با افغانستان در دورهٔ حکومت مجاهدین؛

- اهداف سیاست خارجی روسیه در قبال افغانستان در دورهٔ یلتسین؛

- نقاط قوت و امکانات روسیه در قبال بحران افغانستان.

بررسی نقش ایالات متحدهٔ امریکا به عنوان یک قدرت بزرگ در شکل‌گیری و تداوم بحران افغانستان دومین بخش این فصل را تشکیل می‌دهد. در این بخش سابقهٔ روابط امریکا و افغانستان بررسی و دلایل بی‌توجهی امریکا به افغانستان تا قبل از حمله شوروی به افغانستان بیان می‌شود و واکنش دولتهای کارتر، ریگان و جورج بوش و کلیتون نسبت به بحران افغانستان مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. نگارنده عواملی که باعث می‌شود تا دولت کلیتون وارد بحران افغانستان شود به شرح ذیل معرفی می‌کند:

۱- عامل نفت؛ ۲- نفوذ رو به رشد ایران در مسائل افغانستان؛ ۳- جلوگیری از تشکیل

یک دولت اسلامی بنیادگرا و مخالف با آمریکا؛ ۴- نزدیکی به مرزهای امنیتی روسیه؛ ۵- دسترسی به منابع و ذخایر اقتصادی آسیای مرکزی؛ و ۶- نزدیکی به مرزهای امنیتی ایران و اعمال فشار به این کشور.

در ادامه، امکانات و قابلیت‌های آمریکا برای ورود به بحران افغانستان، تجربه و توان مدیریتی آمریکا در حل بحران‌های بین‌المللی، قدرت تسلیحاتی آمریکا، قدرت سیاسی و بین‌المللی مناسب آمریکا، نقاط ضعف آمریکا در بحران افغانستان، وجود مخالفان منطقه‌ای آمریکا، اختلاف فرهنگی مردم افغانستان با آمریکا و مشکل آمریکا و بن‌لادن و روابط آنها را در دو مقطع مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهد.

فصل چهارم پژوهش به "نقش قدرتهای منطقه‌ای در بحران افغانستان" اختصاص دارد. در این فصل نقش کشورهای پاکستان، ترکمنستان، تاجیکستان، ازبکستان، عربستان، چین و هند در بحران افغانستان به صورت مشروح به بحث گذاشته شده است. ابتدا نقش پاکستان در قبال بحران افغانستان بررسی شده و روابط دو کشور در سه مقطع تاریخی یعنی تا قبل از حمله شوروی به افغانستان، دوره اشغال افغانستان توسط شوروی تا زمان دولت مجاهدین و در دوره تسلط طالبان بر افغانستان مورد بررسی قرار می‌گیرد. اهداف پاکستان در قبال بحران افغانستان در دوره اشغال آن توسط شوروی و اهداف پاکستان در حمایت از طالبان از دیگر مباحثی است که طرح شده است.

کشور بعدی که نقش آن در بحران افغانستان بررسی می‌شود ترکمنستان می‌باشد. در این زمینه ابتدا موقعیت جغرافیایی و استراتژیکی ترکمنستان و سپس اهداف سیاست خارجی آن نسبت به افغانستان مورد بحث قرار می‌گیرد. در ادامه این فصل، نقش دیگر کشورهای منطقه از جمله تاجیکستان، ازبکستان، عربستان، چین و هند به طور مبسوط در بحران افغانستان تجزیه و تحلیل و اهداف امنیتی، سیاسی و اقتصادی و مجموعه اقدامات این کشورها در افغانستان بیان می‌شود.

فصل پنجم که آخرین فصل پژوهش به شمار می‌آید "تأثیر بحران افغانستان بر امنیت ملی ایران" بررسی شده است. در ابتدای این فصل تعریف امنیت ملی، صفات و خصوصیات آن، عوامل تهدیدکننده امنیت ملی یک کشور، راههای تأمین امنیت ملی، عوامل موثر بر امنیت ملی و سیاست خارجی ایران مشتمل بر عوامل درونی، منطقه‌ای و بین‌المللی و پیوند امنیت ملی و سیاست خارجی آورده شده است.

روابط ایران با افغانستان در دوره پهلوی و در دوره حکومت‌های کمونیستی در افغانستان و سپس در دوره حکومت مجاهدین و طالبان از دیگر موضوعاتی است که به طور خلاصه مورد اشاره قرار گرفته است. در ادامه، عوامل تأثیرگذار بحران افغانستان بر امنیت ملی ایران معرفی شده و به بحث گذاشته می‌شود. نگارنده این عوامل را بشرح ذیل اعلام می‌کند:

- ۱- وجود کیلومترها مرز مشترک؛
  - ۲- آثار قاچاق مواد مخدر از افغانستان بر امنیت ملی ایران؛
  - ۳- بحران پناهندگی و مهاجرین افغانستان و تأثیرات سیاسی-اقتصادی؛
  - ۴- قاچاق اسلحه؛
  - ۵- استقرار مخالفین ایران در افغانستان؛
  - ۶- دخالت قدرتهای بزرگ از جمله شوروی سابق و ایالات متحده در بحران افغانستان و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران؛
  - ۷- جنگ قومی و مذهبی در افغانستان و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران؛
  - ۸- دخالت قدرتهای منطقه‌ای شامل پاکستان، عربستان سعودی، کشورهای آسیای مرکزی و امارات متحده عربی و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران؛
  - ۹- بحران در حوزه هیدروپولیتیک خاوری ایران.
- در آخر نگارنده ضمن جمع‌بندی مباحث مطرح شده به نتیجه‌گیری می‌پردازد؛ و علل شکل‌گیری و تداوم بحران را افغانستان در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ارزیابی می‌کند.
- در سطح ملی، متغیرهای متعددی از قبیل قوم‌گرایی و اختلافات نژادی، فقدان تجربه مملکت‌داری، عدم توزیع قدرت میان اقوام، بحران مشروعیت، تضاد مذهبی و تضاد احزاب، به عنوان عوامل تشدیدکننده بحران افغانستان قلمداد شده است.
- در سطح بین‌المللی، شوروی سابق به عنوان یکی از کشورهای معرفی می‌شود که در شکل‌گیری و تداوم بحران افغانستان نقش عمده و مؤثری داشته است. از این دیدگاه شوروی با حمایت از دولتهای کمونیستی و نهایتاً مداخله نظامی در افغانستان باعث فقر و آوارگی مردم افغانستان شده و جنگ داخلی افغانستان نیز نتیجه مداخله نظامی شوروی در افغانستان به حساب می‌آید.

به اعتقاد پژوهشگر، ایالات متحده آمریکا یکی دیگر از قدرتهای بزرگی است که در بحران افغانستان نقش مؤثر داشته است. در این زمینه آمریکا در شکل‌گیری اولیه بحران افغانستان نقش مؤثری نداشته ولی در تداوم این بحران مؤثر بوده است. از نظر پژوهشگر آمریکا با حمایت از طالبان زمینه سقوط دولت ریانی را فراهم کرده است. یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار در بحران افغانستان دخالت‌های قدرتهای منطقه‌ای عنوان شده است. در این زمینه به ترتیب نقش دولتهای پاکستان و عربستان و امارات متحده عربی در بحران افغانستان نسبت به کشورهای هند، تاجیکستان و ازبکستان مهمتر ارزیابی می‌شود. در پایان تأثیرات امنیتی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بحران افغانستان بر امنیت ملی ایران مطرح شده است.

محمدرضا کفاش جمشید

فرم اشتراک سالیانه مجله سیاست دفاعی

متقاضیان اشتراک سالانه مجله می‌توانند با توجه به شرایط ذیل فرم اشتراک را تکمیل و به نشانی مجله ارسال دارند:

- هزینه اشتراک سالیانه (۴ جلد) مجله داخل کشور ۲۴,۰۰۰ ریال برای مؤسسات ۲۸,۰۰۰ ریال.

- هزینه اشتراک سالیانه (۴ جلد) مجله خارج از کشور ۶۰,۰۰۰ ریال برای مؤسسات ۸۰,۰۰۰ ریال.

- برای نظامیان، دانشجویان و اساتید دانشگاه (داخل کشور)، در صورت ارسال فتوکپی کارت شناسایی مبلغ ۱۵,۰۰۰ ریال.

- وجه اشتراک را به شماره حساب جاری ۵۰۰۲۹ بانک سپه تهران شعبه دانشگاه

امام حسین (ع) کد ۸۴۸ واریز، و اصل فیش بانکی به همراه فرم اشتراک ارسال گردد و یا به نمابر شماره ۷۳۱۳۹۸۶ ارسال گردد.

نشانی: تهران - صندوق پستی ۳۴۵۹-۱۶۷۶۵؛ یا به آدرس:

تهران، اتوبان سرلشکر شهید بابائی، دانشگاه امام حسین (ع) پژوهشکده علوم دفاعی.

تلفن: ۷۳۱۳۹۹۰-۳

در ضمن تعداد محدودی از مجلات سال چهارم، پنجم، ششم، هفتم و هشتم به صورت صحافی شده (با جلد گالینگور) موجود می‌باشد که متقاضیان می‌توانند با واریز مبلغ ۳۰,۰۰۰ ریال یک دوره یکساله صحافی شده را دریافت نمایند. (بهای دوره سه ساله ۹۰,۰۰۰ ریال می‌باشد)

برای خارج از کشور به ازای هر دوره ۱۵,۰۰۰ ریال اضافه می‌شود.

شماره اشتراک	فرم درخواست اشتراک مجله سیاست دفاعی
تاریخ	نام خانوادگی:
	شغل:
	نشانی کامل پستی:
امضاء	کد شهرستان
	تلفن

تذکر: در صورت تغییر نشانی، هر چه زودتر مجله را مطلع فرمائید.